

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 4 Sayı: 19 Volume: 4 Issue: 19

Güz 2011 Fall 2011

www.sosyalarastirmalar.com

GÖÇÜN 50.YILINDA ENTEGRASYON VE DİN İLİŞKİSİNİN DÖNÜŞEN PARAMETRELERİ: ALMANYA'DA TÜRKLER

THE TRANSFORMED PARAMETERS OF RELATIONSHIP BETWEEN INTEGRATION AND RELIGION IN THE 50th YEAR OF MIGRATION: TURKS IN GERMANY

Nebile ÖZMEN*

Özet

Türkiye'den Almanya'ya işgücü göçünün üzerinden geçen yarım asırlık süreç içinde her iki toplumdan kaynaklandığı gözlenen entegrasyon sorunları yaşanmıştır. Entegrasyon engelleri, tanımı, sınırları ve entegrasyon parametreleri gibi konularda, ev sahibi toplum ve kurumları, bilim adamları ve Almanya'da en yoğun nüfusa sahip göçmen grup olan Türk toplumunda farklılaşmalar görülmektedir. Bilhassa tarihsel bazı süreçler neticesinde entegrasyon din ilişkisi tartışmalara yol açmıştır. Ancak günümüzde Almanya'da en üst düzey devlet yöneticilerinin dile getirdiği, Müslümanların Almanya'nın bir parçası olduğu söyleminin konuya yeni ve olumlu bir boyut kazandırdığı gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Göç, Göçmen, Entegrasyon, Din.

Abstract

Over the half a century since labour migration movement from Turkey to Germany, there have been integration problems apparently stem from both societies. There has been differentiation in host society and its institutions, scientists and Turkish society which is the most crowded migrant group in Germany in terms of integration obstacles, definition, borders and integration parameters. Especially, as a result of some historical processes, the relationship between integration and religion has given rise to discussions. However, nowadays it is observed that the statement indicating that Muslims are a part of Germany given by the ultimate governors has provided a new and positive dimension.

Key Words: Migration, Immigrant, Integration, Religion.

*"Hıristiyanlık ve Yahudilik Almanya'ya ait,
günümüzde artık İslamiyet de Almanya'ya ait"*

Christian Wulff,

Federal Almanya Cumhurbaşkanı, 03/10/2010.

Giriş

Küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası ulaşım ve iletişimin kolaylaşması, hız kazanması ve ucuzlaması göç etmek isteyenlere yeni fırsatlar sağlamış, bu suretle kültürlerin karşılaşmaları artmıştır. Böylece, nispeten homojen toplumların sayısı azalmış, buna karşılık çokkültürlülük bilhassa göç alan ülkeler için kaçınılmaz olmuştur. Bu gerçeklik de birçok sosyo-ekonomik sorunu beraberinde getirmiştir.

* Dr., Çamlık İlköğretim Okulu, Ş.Şahibey Caddesi, Çekmeköy- İstanbul.

Gerçi tarih boyunca göçler hep süregelmiştir. Fakat neden ve sonuçları itibarıyla 20. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar devam etmekte olan göçler farklılıklar arz etmektedir. Üstelik son yıllarda göçlerde meydana gelen artış çok dikkat çekici düzeydedir. Birleşmiş Milletler Uluslararası Göçmen Organizasyonu'nun (IOM) 2005 yılı araştırmasına göre, 1960 yılında dünyada 76 milyon göçmen bulunurken, 2000 yılında dünyada 175 milyon uluslararası göçmenin olması, dünya nüfusunun artışı dikkate alınsa bile büyük bir artış göstergesidir (IOM, 2005:379). Bu göçler büyük oranda, üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşmiştir. Özellikle Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen göç sürecinin ilk dönemlerinde, tüm taraflar göçü geçicilik ile nitelendirmişlerdir. Buna paralel olarak politikacılar ve bilim adamları tarafından öne sürülen çözüm stratejileri ve teorik açıklamaların ekonomik düzlemde sosyo-kültürel düzleme taşınması, ancak sosyal hayata ve kültürel etkileşimlere ilişkin problemler belirdiğinde gecikerek gerçekleşebilmiştir.

Avrupa ülkelerinden özellikle Almanya'nın istihdam açığının ortaya çıkması ve üçüncü dünya ülkelerinden göçmen kabul etmesi ile birlikte, bu ülkeye en yoğun göçler Türkiye'den gerçekleşmiştir. Türkiye'den Avrupa'ya ilk Türk işgücü göçü 1958'de Almanya'ya yapılmıştır (Yalçın, 2004: 121). Ancak Türkiye'den yurtdışına düzenli ve toplu işçi göçü Ekim 1961'de Türkiye ile Federal Alman Cumhuriyeti arasında yapılan bir anlaşma ile başlamıştır. Türkiye, ülkedeki işsizliği azaltmak ve yurtdışındaki işçilerden döviz geliri sağlamak amacıyla yurtdışına işçi göçünü desteklemiştir (Martin, 1991: 3). Petrol krizi nedeniyle Almanya 1973'te işçi alımını durdurmuş, 1980'li yıllardan itibaren aile birleşimleri farklı bir göç akınuna dönüşmüştür. Göç sürecinin başlangıcında yabancı işgücüne, 'geçici işçiler', 'konuk işçiler' gibi isimlendirmeler yapılmıştır. Aile birleşimleri ve yeni göçlerin de eklenmesi ile Avrupa'daki Türk varlığı önceden tahmin edilemeyen boyutlara ulaşmıştır. Geçici olması planlanan bu varoluş, kalıcılığa dönüşmüştür. Ev sahibi toplum ve göçmenler açısından sosyal problemlerin görünür olması da bu döneme rastlamaktadır. Böylece ev sahibi devletin politikacıları ve sosyal bilimcileri, bir arada yaşamın formülleri üzerinde kafa yormaya yönelmişlerdir.

Sosyal bilimler açısından konunun göç, kültürler arası iletişim, din, entegrasyon gibi kavramlar etrafında şekillenmesi, problemin interdisipliner olmasına neden olmuştur. Konunun son derece karmaşık ve birkaç disiplinin literatürü ile açıklanabilme özelliği, toplumu ele alan sosyoloji konularının çoğu için geçerlidir. Sosyolojinin zorluğu, toplum ve kültüre dair meselelerde nedenselliğin karmaşıklığı ve sosyal problemlere yönelik çözüm yollarının çeşitliliği ile açıklanmaktadır (Fichter, 1996:11). Göç olgusunda da karmaşık nedensellikler tarih boyunca söz konusu olmuştur. Fakat göçün nedeni ne olursa olsun ekonomik sonuçlarının yanı sıra, göç hem göçmenler hem de göç alan toplum açısından çok önemli sosyo-kültürel sonuçlar doğurmaktadır.

Göç Sonucu Yaşanabilecek Sosyo-Kültürel Etkileşim Süreçleri

Göç ile fikirler yayılır, kültürler zenginleşir. Ancak bu durumun her zaman için olumlu ve barışa vesile olduğu düşünülmemelidir (Fichter, 1996: 156). Kültürel karşılaşmaların doğurabileceği iletişim ve etkileşimin yanı sıra yol açabileceği çatışmaların da incelenmesi gerekmektedir. Yaşanan çatışma ve problemler, devletleri ve aynı mekânları, sosyal ortamları ve imkânları paylaşmak durumunda kalan halkları çözüm üretmek zorunda bırakmaktadır. Göçmen kabul eden ülkelerde kamuoyu genellikle yabancıları hem ekonomilerine yük olarak görmekte, hem de ulusal ve kültürel miraslarına tehdit olarak algılamaktadır (Friedman, 2002: 178). Devletler, halkın bu endişelerini gidermeye yönelik göçmen yasaları ve uyum politikaları geliştirmekte, toplum bilimcileri ise göç olgusunu çeşitli yönlerden incelemekte ve uyum süreçleri ile ilgili teoriler üretmek için göçün neden ve sonuçlarını ele almaktadırlar.

Göçün etkilerinin çok yönlü olduğu görülmektedir. Zira göç eden kişilerin kendi memleketleri ile sosyal bağları tamamen sona ermemektedir. Özellikle ulaşımın ve iletişimin hızlı ve ucuz olduğu günümüzde bu ilişkiler daha da yaygınlık ve yoğunluk kazanmıştır. Öyle ki göç eden topluluklar yurtdışında yerleşip siyasi, toplumsal ve ekonomik örgütlenmelere de

kavuştuğunda, gittiği ülkedeki kendi yaşam koşullarını düzeltme çalışmaları ile yetinmeyip kendi anayurdunun meselelerine de müdahale etmeye başlamaktadır. Çoğunun kendi memleketindeki sosyal, politik ve kültürel sorunlarla ilgilenmesi veya yakınlarıyla ilişkileri göçten önceki duruma nispetle daha sıklık kazanmaktadır (Faist, 2003: 273). Bazen bu durum anayurdunun problemleri ile ilgilenmek ve çözüm bulma çabalarının ötesinde müdahale ve baskılara da varmaktadır (Somersan, 2004: 157).

TAVAK adlı kuruluşun Şubat 2010'da duyurduğu, araştırma sonuçlarına göre, Türkiye, Çin ve Hindistan'dan sonra Dünya'da en fazla göç veren üçüncü ülkedir. Ayrıca Yurtdışında yaşayan 6,5 milyon Türk bulunmakta ve bunların 2 milyon 700 bini Almanya'da yaşamaktadır. Almanya'da yaşayan Türklerin 950 bini ise Alman vatandaşlığına geçmiş bulunmaktadır (www.onemlihaberler.com). Alman toplumu içinde Türkler uzun yaşama deneyimi bulunan ve en fazla nüfusa sahip yabancı gruptur. Bu anlamda Almanya'da entegrasyon başta olmak üzere göç ve göçmenlerle ilgili meseleler söz konusu olduğunda ilk akla gelen ve genellikle kastedilen, kendisinden hareketle bu konularda araştırma, inceleme ve yorum yapılan grup da Türkler olmaktadır. Yine Almanya'da Türklerin en yoğun yaşadıkları şehirler, Berlin, Münih ve Stuttgart'dır (Abadan-Unat, 2002: 323). Bu yoğunlaşma iş imkânlarına bu şehirlerde kolay erişilmesi ve zincirleme göç hareketleri ile açıklanabilir.

Entegrasyon ya da asimilasyon gibi süreçler bir topluma sonradan katılmış olan grup ile toplumun tümünden dil, din ve daha birçok sosyo-kültürel nitelikleri bakımından farklılaşması nedeniyle oluşan durumları tanımlayan siyasalar ve süreçlerdir. Ev sahibi toplumun genellikle sonradan gelenler üzerinde etkisinin daha fazla olduğu düşünülmekle beraber, yine de bu süreçler hem çok taraflı etkileşim sonucu oluşmakta hem de tüm tarafları etkilemektedir. Zira ne göçmenin kültürü, memleketinden geldiği günkü gibi kalacaktır ne de ev sahibi toplumun kültürü kendini göçmenlerin kültürlerinden uzak tutabilecektir. Karşılıklı etkileşimler süreç boyunca devam edecektir. Ancak, bütün bunlara rağmen her biri kültürünün kendine özgülüğünü ve rengini koruma arzusunu yitirmemektedir.

Göçlerle zorunlu olarak çokkültürlü duruma gelen toplumlarda günümüzde artık açıktan ve görünür asimilasyon söylemleri terk edilmiş, bunun yerine çokkültürcülük ve entegrasyon politika olarak benimsenmiş ve tüm taraflar açısından arzu edilir birlikte yaşama stratejileri halini almıştır. Entegrasyonun hem göçmenleri ve onların gelecek kuşaklarını, hem de hâkim toplum ve devlet politikalarını ilgilendiren çift boyutlu özelliğinden hareketle Almanya devletinin ve toplumunun göç ve entegrasyon meseleleri karşısındaki konumları da dikkate alınmalıdır. Almanya devletinin resmi söylem olarak entegrasyonu benimsediği bilinmektedir.

Almanya gibi çokkültürlü ve çok etnili toplumlarda entegrasyonun gerçekleşmesi, yapısal ve kültürel uyumun sağlanması o kadar basit olmayıp karmaşık ve çok yönlü ilişkileri barındıran bir süreçtir. Ne sadece iş bölümü böyle bir entegrasyon için yeterli olur, ne de kurumların birbirleriyle ilişkilerinin uyumlu olması. Çokkültürlü bir ortamda entegrasyon toplumdaki farklı etno-kültürel grupların ülkedeki her türlü imkandan eşit yararlanabilmesini ve bununla birlikte aralarında çatışmanın olmaması ve uyumlu bir yaşam sürdürmelerini içermektedir (Toksöz, 2006: 36). Azınlıklar, entegrasyonu hem kendi kültürlerinin temel unsurlarını korumak, hem de çoğunluğun yapısal ve kültürel işleyişine uyum göstermek şeklinde algılamaktadırlar. Böylece, azınlıkların entegrasyonu, sınırları kolay belirlenebilen bir süreç değildir. Bu nedendir ki bazen devletin entegrasyon talebine azınlıklar tarafından asimilasyona maruz kaldıkları gerekçesiyle itiraz edilebilmekte, bazı entegrasyon parametrelerine uymadıkları gerekçesi ile azınlıklar uyumsuz olarak nitelendirilebilmektedirler.

Castles, hedefinde azınlıkları hakim kültür içine çekmenin bulunduğu entegrasyon politikalarını "*asimilasyonun daha yavaş ve kibar biçimi*" olarak nitelendirmektedir (Castles&Miller, 2008: 362). Asimilasyon ile entegrasyon arasında kesin bir sınır çizmek zor olmakla birlikte (Somersan, 2004: 92) entegrasyon, kesinlikle hâkim kültür içinde erimek,

asimile olmak değildir. Ancak asimilasyon entegrasyonun son evresi veya olası sonuçlarından biri olarak görülebilmektedir (Faist, 2003: 307). Bazı entegrasyon politikalarının nihai beklentisi, farklı kültürlerin uzun vadede birbirlerine yaklaşarak farklı kültürel öğelerden oluşan bir senteze ulaşacaklarıdır. Ancak entegrasyonu asimilasyonun sonundan önceki aşaması olarak görmek de mümkün olmakla beraber, entegrasyonun asimilasyondan ayırıcı temel niteliği, azınlık mensubu birey veya grubun öz kimlik ve kültürünü kaybetmesi, terk etmesi hedefine sahip olmamasıdır. Kültürel azınlıklara, kültür miraslarına sahip çıkma ve geliştirme hakkının tanınması entegrasyon politikasının gereklerindedir. Azınlıklardan kendilerini kültürel değerlerinden arındırmaları beklentisi içinde olabilecek bir tutumun entegrasyon olarak nitelendirilmesi de mümkün görünmemektedir. Asimilasyon hâkim toplumun baskısını içermekte iken, entegrasyonun gerçekleşmesi için de hâkim toplumun azınlık grupların kültürel değerlerine karşı hoşgörüsü etkili olmaktadır. Buna göre entegrasyon göçmenlerin ve ev sahibi toplumun birbirleriyle etkileşimlerinin bir sonucu olarak gerçekleşen çift yönlü bir süreçtir. Genellikle entegrasyon yapısal ve kültürel entegrasyon şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ancak entegrasyon alanlarının ayırımı da sentetik kalmaktadır. Zira kültürel veya yapısal olduğu tam ayırt edilemeyen veya her iki kategoriye de girebilen entegrasyon parametreleri de bulunmaktadır.

Göçmenlerin entegrasyon ile ilgili söylem ve tutumları tekil olmadığı gibi ev sahibi toplumların da entegrasyon hakkındaki söylemleri, tutumları ve devletlerinden beklentileri farklılaşmış ve çoğullaşmıştır (Martikainen, 2005: 4). Sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda entegrasyonun gerçekleşmesi bir toplumun kurumlarının ve sosyal hayatının sürekliliği için zorunludur. Çokkültürlü toplumlarda entegrasyonun sağlanamaması, dışlama tutumları ve özellikle azınlık grubun genç kuşaklarında marjinalleşmelerle ve toplumdan tamamen kopuşla sonuçlanabilmektedir. Entegrasyon sürecinde bireylerin en önemli sıkıntılarından biri, bir yandan çoğunluk toplumunun norm ve değerlerini takip ederken diğer yandan bu bütünden farklı olma bilincini temsil eden kendi kimlik ve kültürünün ayırıcı vasıflarını koruma telaşında olmalarıdır. Bu durum kimlik sorunu veya kimlik krizi gibi sorunlara yol açabilmektedir.

Entegrasyon politikası, göçmenlerin anavatanları ile bağlarını sürdürmeleri konusunda daha fazla imkân sağlamaktadır (Faist, 2003: 288). Zira hâkim toplumda azınlıklardan etnik ve kültürel bağlarını koparmaları beklentisi yoksa göçmen anavatanı ile bağlarını cesaretle sürdürebilmektedir. Etnik ve kültürel bağlarıyla ve anavatanıyla ilişkilerini tamamen koparmadan entegre olmanın mümkün olduğuna dair en çok verilen örnek, Avrupa ülkelerinde yaşadıkları ülkenin kurumlarına ve toplumuna adapte olmuş göçmen iş adamları ve bilim adamlarının durumudur. Bilim adamı anayurdu ile ilgili araştırmalarını sürdürmekte, iş adamı ise uluslararası yatırımların yanı sıra anayurduna yatırım yapmakta ve ülkesi ile ilgili projelere yurtdışında destek olmakta, ülkesi adına lobi faaliyetlerini yürütmektedir (Faist, 2003: 422).

Genel kabul göçmenlerin, etno-kültürel kökenlerinden dolayı sonradan katıldıkları topluma uymada güçlükler yaşayacaklarına yöneliktir. Bu nedenle 'entegrasyon' kavramının yöneldiği grup ev sahibi toplum değil de göçmenler olduğu yanlışına düşülmektedir. Oysa entegrasyonun gerçekleşmesi bakımından tüm tarafların birbirlerinin kültürlerini tanınması ve saygı göstermesi, en önemlisi de sadece karşı tarafın uyumu beklentisinden kurtulması gerekmektedir. Aksi takdirde uyumsuzlukta en önemli nedenlerden biri kültürlerarası çatışma olacaktır. Ancak çoğu zaman yapısal entegrasyonun bulunmayışı daha büyük sorunlara yol açmaktadır. Bunun en bariz şekli dışlandığını ve haklarının korunmadığını düşünen göçmenlerin yasaları ihlâlidir. Kurumsal entegrasyon bir bakıma kültürel entegrasyona zemin hazırlayan basamaklardan biridir. Okulda, iş yerinde vb kurumlarda birbirlerini tanıyan farklı etnik ve kültür mensuplarının ön yargıları azalırken sosyo-kültürel entegrasyon yönünde ilerlemeler sağlanmaktadır.

Gençlerin, okul, işyeri gibi katıldıkları sosyal ortamlarda 'öteki' olarak damgalanması bile onlardan asimilasyon talebinde bulunmayı ifade edebilmektedir. Genç öncelikle kendi kimliğini sorgulamakla başlamakta, ardından ötekiliğinden sıyrılmaya yönelik tutumlar

sergileyebilmektedir. Azınlık grubu, sorun çıkarıcı ve entegre edilmesi gereken grup olarak işaret edildiğinde bazen bu durum grubun ayrımcılığa uğramasına ve toplumda yabancı düşmanlığının artmasına neden olmakta, grubun da öz kimliğini mitleştirilmesi ve hâkim toplumdaki uzaklaşması sonucunu beraberinde getirmektedir (Beaud & Noiriel,2003: 21-23).

Homojen kültürel grupların kendi içinde bile, kişilik farklarından, eğitim düzeylerinden, geleneklere bağlılığın çeşitlilik arz etmesinden kaynaklanan çatışmalar az ya da çok mevcuttur. Her toplumda kuşaklararası çatışmalar ve sınıflar arası çatışmalar da belli oranda görülmektedir. Böylelikle toplumun her parçasının birbiriyle tam bir ahenk içinde olması da zor görünmektedir. Zaten toplumlarda farklılaşma da en az bütünleşme kadar denge sağlayıcı bir unsurdur. Tüm bireylerin hiçbir sorgulama yapmaksızın toplumun genel normlarının tamamını kabullenmesi de beklenemez. Böyle bir ihtimal homojen sayılabilecek bir toplumda bile neredeyse imkânsızdır. Entegrasyon sürecine giren farklı kültürlerin birbirlerine etkileri sonucu belli oranda sosyo-kültürel değişim gerçekleşir. Bilhassa günümüzde ekonomi, eğitim gibi faaliyetlerin gittikçe uluslararasılaşması, değişimi zorunlu, homojenliği de imkânsız kılmaktadır.

Bununla birlikte çokkültürlü toplum içindeki farklı etnik ve kültürel geçmişten gelen grup ve bireylerin farklılıklarına rağmen, adalet, özgürlük, demokrasi, sadakat, dayanışma gibi bazı ortak değerlere ve toplumun normlarına uymaları kültürel entegrasyon için kaçınılmazdır. Yine bireyler ve gruplar, toplumun genel başarısı ve işleyişi için birlikte birtakım çalışmalar yapmanın mutluluğunu hissedebilmelidirler. Adalet ve hoşgörü de çokkültürlü toplumda vazgeçilmez değerlerdir (Barth, 2001: 19). Bu iki değerden birincisi çokkültürlü toplumda daha çok devletin gözetmesi gereken bir ilke, ikincisi ise halkların bir arada barışçıl yaşaması için zorunlu bir değerdir. Azınlıklar kendilerini dezavantajlı hissettikleri sürece, kendilerini hâkim toplumda ifade etme cesareti gösteremeyecek ve çoğunluğa mesafeli yaklaşacaktır. Hatta dışlanmışlık duygusuna kapılarak çatışmalara yol açacaklardır (Parekh, 2002: 270). Entegrasyon politikasını benimseyen çokkültürlü devletin anayasası başta olmak üzere yasaları bu modele uygun olmalıdır. Bir yandan eşitlik, özgürlük, farklı kültürel, etnik veya dinî ifadeler ve faaliyetlere serbestlik tanınmalı, öte yandan ayrımcılık, dışlama ve yalıtma gibi entegrasyonu engelleyici unsurları önlemeye yönelik normlar belirlenmelidir.

Kültürel entegrasyonun başarılı olabilmesi için, göçmenlerin anayurtları ve toplumlarıyla "göbek bağlarını kesmeleri" (Heckman, 1997:283) şart koşulmamalıdır. Kültürel entegrasyonda tüm tarafların kültürlerinde göreceli bir değişim gerçekleşecektir. Ancak herhangi bir tarafın kendi öz kültüründen tamamen vazgeçmesi söz konusu olmamakla birlikte, süreç genellikle hâkim kültürün azınlık kültür üzerinde tesirinin daha fazla olması yönünde işlemektedir. Azınlık kültür kadar olmasa da, hâkim kültürde de değişimler, etkilenmeler daha yavaş ve daha sınırlı alanda gerçekleşmektedir. Çokkültürlü toplumlarda bilhassa azınlıklardan iki kültürü aynı anda benimsemeleri veya iki kültüre uygun yaşamalarını, başka bir ifade ile mutlaka melez kültüre sahip olunursa entegrasyonun sağlanabileceğini beklemek de yerinde bir talep değildir (Parekh, 2002:191).

Çokkültürlü toplumda entegrasyonun mevcut olup olmadığını tespit etmek kolay olmamakla birlikte, toplumun norm ve kurallarına uyum gözlenebilir. Ancak çok iyi entegre olduğu düşünülen bir azınlık grubun mensuplarından bazılarının topluma zarar verici bir davranışı o azınlık grubunun bütünüyle töhmet altında bırakılmasına neden olabilmektedir. Bu durumda görev hâkim topluma düşmekte ve genel kategorileştirmelerden ve ön yargılardan uzak değerlendirmelerde bulunmaları gerekmektedir. Habermas, azınlıkların çokkültürlü toplumda eşit haklarla bir arada yaşamasının tek koşulu olarak, azınlığın savunduğu inançların, pratiklerin ülkenin mevcut anayasal ilkeleriyle çelişmemesini ileri sürmektedir (Habermas, 2002: 26).

Çokkültürlü toplumun bütünleşmesi için ortak bir kültüre ihtiyaç olup olmadığı da önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Parekh'e göre bu kültür, paylaşılacak tüm kültürlerin etkileşimi yoluyla ortaya çıkacak ve üzerinde zımnî konsensüsün sağlandığı

kültürdür. Söz konusu ortak kültür de hâkim toplumun kültürü olmak zorunda değildir (Parekh, 2002: 280). Bu, farklılıklarla birlikte yaşama kültürüdür. Böyle bir toplumda bireylerde diyaloga açık bir ılımlılık anlayışı ve çözülmemiş bazı anlaşmazlıklara rağmen birlikte yaşayabilme becerisi kazanmaları yolu ile ahlâkî erdemler gelişebilmektedir (Parekh, 2002: 286).

Sosyal psikolojiye göre, kültür aynı zamanda toplumda insan için “normal olma” ölçütlerinden biri sayıldığından, ayrımcı toplumların azınlıkları dışlamalarının nedenlerinden biri kendi kültürel normlarına uymamaları nedeniyle azınlıkların “anormal” kategorisinde değerlendirilmeleri şeklinde tezahür eden önyargıdır. Ayrımcılık önyargıların davranışa dönüşmesi ve dışarıda olduğu düşünülen bir grubun hâkim gruba yaklaşmasını engellemektir (Bilgin, 1994: 172-173). “Ayrımcılık başkalarına açık olan fırsatların bir grubun üyelerine kapatılması etkinliklerinde görülebilir” (Giddens, 2000: 227). Ayrımcılığın en açık örneği özellikle göçmenlerin iş başvurularında görülebilmektedir. Ekonomik alanda yapılan ayrımcılık genellikle “dolaylı ayrımcılık” olarak nitelendirilmektedir. Devletin sosyal işlevlerinde yapılan ayırım ise doğrudan veya kurumsal ayrımcılıktır. Birincisine örnek farklı kültür mensuplarına, hâkim topluma ait işyerlerinde çalışma zorluğu çıkarılması veya yabancı olması nedeniyle işe alınmaması, ikincisine örnek ise, devletin vatandaşları arasında kökenlerine dayalı olarak sosyal hizmetlerden eşitsiz yararlandırması verilebilir. Ayrımcılığa maruz kalan bireylerde aşağılık duygusu, mağdur olma psikolojisi, istenmeme kanısı ve saldırganlık, ayrımcılık yapan grubun bireylerinde ise bir yandan suçluluk duygusu, diğer yandan düşmanlık hislerinin artması ve etik değerleri ihlal etme isteği ortaya çıkabilmektedir (Bilgin, 1996: 113).

Kısaca, entegrasyon tek parametre ile ölçülebilecek veya genellenebilecek bir olgu olmadığı gibi, tek taraflı da değildir. Çok etnili toplumun tüm taraflarının katılımı ve sorumluluğu ile gerçekleşebilecek bir süreçtir. Entegrasyonda azınlığın kültürü ile yaşam tarzı ile birlikte kabul görmesi ve ev sahibi toplum tarafından kültürel ve sosyal mesafenin azaltılması önemlidir. Fukuyama'nın da ifade ettiği gibi, huzurlu bir toplumun oluşması, sadece ekonomik veya askeri başarılarla olduğu gibi yasalarla, formüllerle elde edilebilecek bir husus değildir. “Başarılı bir sivil toplum, bireylerin alışkanlıkları, adetleri ve ahlaki değerlerine dayanır. Siyasi politikalar, bu özellikleri yalnızca dolaylı yoldan biçimlendirebilir. Ama bu niteliklerin geliştirilmesi esas olarak kültürel değerlerin farkına varıp, saygı göstermekle mümkündür.” (Fukuyama, 2000: 20).

Göç Entegrasyon ve Din

Göç ve entegrasyon sürecinin din ile ilişkili boyutuna gelince, bir yandan göç olayı göçmenlerin dini inanç, algı, tutum ve örgütlenmeleri üzerinde etkide bulunurken, diğer yandan da göçmenlerin din ile ilişkileri yabancı toplum içindeki yaşantılarına yön veren önemli unsurlardan biri olmaktadır. Yine hâkim toplumun dinî algı ve tutumları da onların göçmenlere yaklaşımı üzerinde etkili olabilmektedir.

Din sosyal ve kültürel olgular üzerinde etkide bulunduğu gibi, bu olgular da dini algı ve tutumlar üzerinde etkili olmaktadır. Modernizm gibi genellikle hümanist kültüre örnek verilen bir kültürün bile aslında değerleri ve söylemleri Hıristiyanlığın etkisinden kurtulamamıştır (Parekh, 2002: 189). Dinin sosyal hayat üzerindeki tesirinin nedeni belki de dinin kültürün hemen her alanına dair öğretilere sahip olmasıdır. Kısaca din kültürden ayrılması mümkün olmayan bir unsurdur. Freyer bunu bireyin dünyevi davranışlarından o bireyin dindar olup olmadığının hatta hangi dine mensup olduğunu anlamının mümkün oluşu ile izah etmektedir (Freyer, 1967:75). Din bireye ve topluma bir bakıma “hayat felsefesi” (Kula, 2001: 160) sunmaktadır. Böylece din toplumsal örgütlenmelerden, gruplaşmalara kadar birçok alanda etkisini göstermektedir.

Dinin birey ve toplum açısından kimliğin kaynaklarından olduğu bilinmektedir. Roy dinin kimlik için kod sağladığını ifade etmektedir (Roy, 2001: 92). Dinin bu rolü bilhassa yabancı toplum içinde kimliğin krizde olduğu ve bireylerin kendilerini tanımlayacakları bir dayanak aradıkları esnada daha fonksiyonel olmaktadır.

Şüphesiz göçmenlerin kimlik niteliklerinden en dirençli olanları kültürün, milliyet, din ve dil gibi unsurlarıdır. Almanya’da yaşayan Türklerin kimliklerinin en önemli unsurlarından ikisi Türklük ve İslam’dır yani milliyet ve dindir. Araştırmalar da göstermektedir ki, bu iki öge yurtdışında yaşayan Türklerin çoğu için, Türkiye’de yaşayanlardan daha çok öne çıkmaktadır (Abadan-Unat, 2002: 68). Hatta yabancı toplumda yaşayan birey ve grupların yaşamlarında dinin öne çıkmasının zamanla etnisiteyi ikinci plana itebildiği iddia edilmektedir (Gümüş, 1996: 248). Bunun delili olarak Türkler arasında etnik örgütlenmelerden çok dinî örgütlenmelerin yaygınlığı gösterilebilmektedir. Toksöz de göçmenlerin kimliği üzerinde belirleyici olan din ve milliyet unsurlarından milliyetin zamanla zayıflayacağını ve dinin ise konumunu koruyacağını belirtmekte, fakat bunun istisnasının Türkler arasında görülebildiğini açıklamaktadır. Türkler etnik özelliklerini her zaman taşımaktadırlar (Toksöz, 2006: 40-41).

“Dini bireysel bir inanç sistemi şeklinde yorumlayan modern anlayış, kapsamlı bir din olan, politika ve toplumla bir bütün oluşturan İslam’ı ‘modern’ seküler ölçüye uymadığı gerekçesiyle ‘anormal’ ve ‘anlamsız’ bulmaktadır. Böylece İslam anlaşılmaz, mantıksız, aşırı ve tehdit edici, bir din olarak görülmektedir.” (Esposito, 2002: 410). Oysa din, göçmenler için geçmiş ile gelecek arasında köprü olmanın yanı sıra, onların yeni toplumda yaşayabilecekleri referans kaybına da bir cevaptır (Kastoryano, 2000: 136). Avrupa’daki Türkler için din etnisitenin en önemli unsurlarındandır (Abadan, 2002: 68). Esasen çokkültürlü toplumlarda farklılaşan en önemli unsurlardan biri hatta en belirgin olanı dindir. Din de diğer kültürel unsurlar gibi göçmenin yeni geldiği ülkeye getirdiği bagajlardan biridir. Ancak bu bagajın gelinen yeni toplum içinde hiç değişmeden korunacağını veya buradaki sosyal ilişkilerde tek belirleyici olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Dolayısıyla dinin göç olgusunun açıklanmasında, temel bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Din sosyalleştirici ve bütünleştirici özelliği sayesinde, göçmenlerin beraberlerinde getirdikleri dinî ve kültürel değer ve sembolleri yabancı ülkede de taşımaya devam etmektedirler (Perşembe, 2005: 51). Öyle ki göçmenlerin yabancı toplumda yaşadıkları süreçte, dinî ve milli kültürel değerlerine, daha fazla önem atfetmeleri, onların daha muhafazakâr görünmelerinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bundan dolayı mesela, göçmenler için camiye, bir sığınma ve muhafazakâr kimlik oluşturma aracı olarak görülmekte, dinî ve kültürel kimliklerini kaybetme endişesi ve dayanışma ihtiyacı camiye, Kur’an kurslarına ve derneklere ilgiyi artırmaktadır (Abadan-Unat, 2002: 15; Günay, 2003: 59). Bu durum Türklerin Almanya’da kurdukları ilk sivil örgütlerin dinî kaynaklı oluşundan da gözlenebilmektedir.

Modern dünyada laikliğin benimsenişi ile birlikte dinin bir çatışma unsuru olmaktan çıktığı düşünülebilir. Ancak laiklik dinlere özgürlük alanları sağlasa da, dinin bireylerce ve toplumlarca algılanışı ve yaşanması aynı dinin hatta aynı mezhebin bireyleri arasında bile farklılaşmaktadır. Böyle olunca bazı birey veya grupların dinî çatışmacılığa yol açan yorumları her zaman gündemdeki varlığını koruyacaktır. Dinin toplumlar arasında çatışmalara yol açtığını iddia edenlerin başında S. Huntington gelmektedir. Oysa hem dini gruplar kendi aralarında kuvvetli özdeşim ve işbirliğine gidecek kadar homojen değil, hem de günümüz demokratik ve laik ortamında din eksenli çatışmanın evrensel boyutta artmasına olanak bulunmamaktadır. Kymlicka din farklılıklarının çatışma ve büyük düşmanlıklara yol açacağı yönündeki tezlerin yanılığını, tarih boyunca dinler arası çatışmalardan ziyade aynı dinin farklı grupları arasındaki çatışmaların yaşandığı gerçeği ile ortaya koymaktadır (Kymlicka, 1998: 242).

Farklı dinlerin yaşadığı toplumlarda din ayrıştırıcı ve çatışmaya yol açıcı bir faktör de olabilmektedir. Böyle toplumlarda din, muhafazakârlığı ve değişime engel olan yönleri ile entegrasyona engel teşkil edebilmektedir. Ancak bu engel oluşun boyutunu belirlemek hem esas alınacak entegrasyon tanımı hem de birey ve toplulukların dini algılama ve yaşama şekilleri dikkate alınarak belirlenmelidir. Eğer entegrasyon hâkim toplum ile ayrılmaz derecede benzeşme olarak algılanacak olursa, bu durumda farklı kültüre ve dine mensup grupların bir arada yaşama sürecinde bu denli bir benzeşme beklemek gerçekçi görünmemektedir. Ancak entegrasyon uyum içinde yaşayacak derecede yakınlaşma olarak algılandığında farklı dine

mensup olmanın entegrasyona tek başına ve ciddi boyutta engel olacağını iddia etmek doğru değildir.

Parekh, çokkültürlü toplumlarda dinin çatışma unsuru haline dönüşme sürecini “*kültürün dinselleştirilmesi*”ne bağlamaktadır. Ona göre Batı toplumu dine karşı hoşgörüsüz görünmek istememektedir. Azınlıklar ise din kültürlerinin ayrılmaz bir parçası olduğundan çeşitli kültürel haklarını daha kolay elde edebilmek için kültürlerini dinselleştirme yoluna gidebilmektedirler. Bu durumda dini grubun liderleri fazla yetkiye sahip olabilmekte, eleştiri kültürü ortadan kalkabilmekte ve böylece kültürel talepler katı ve uzlaşmaya kapalı bir hal alabilmektedirler. Bu durumda çoğunluk toplumu da laiklik savunucuları devreye koymakta böylece taraflar arasında çatışmalar gündeme gelmektedir. Ancak Parekh’e göre bu her iki durumdan da çoğunluk toplumu sorumludur “*Kültürel farklılıklar yaşamın normal bir parçası olarak kabul edilmiş olsaydı, bu insanlar onları din veya etnik köken gibi denetlenemeyen ve müzakere edilemeyen bir şeye dayandırmak zorunda kalmayacaklardı*” (Parekh, 2002: 254-255).

Böylece etnisite ve din göçmenlerin bir kısmı tarafından dışlanma ve ayrımcılığa karşı koymak için bir strateji olarak da kullanılabilir (Kaya & Kentel, 2005: 131). Bir bakıma din kimliğini yeniden sahiplenmenin bir aracı haline alabilmektedir. (Kastoryano, 2000: 138).

Homojen yapıdaki grup içinde, sosyal bütünleşmeyi güçlendirmesi dinin en önemli toplumsal fonksiyonu sayılmaktadır. Çokkültürlü toplumlarda da yine dinin bazı ahlâkî öğretileri gereği, inananları entegrasyonu engelleyecek tutumlardan uzak tutması beklenir. Mesela dinin ırkçı eğilimleri eleştirisi, bu tür eğilimlerin yol açabileceği saldırıları kontrol etmeye sevk edebilir (Parekh, 2002: 417). Yine dinin, doğruluk, dürüstlük, yardımseverlik, merhamet, adalet gibi değerleri emreden hükümlerinin entegrasyonu kolaylaştırıcı olacağı düşünülmektedir.

Dinin uyumu güçleştirdiği alanlar genellikle yeme içme alışkanlıkları, kültürel etkinlikler bayram ve dinî günlerle ilgili ritüeller, dindar ailelerin çocuklarını okul gezilerine, yüzme derslerine göndermek istememeleri, anaokullarına gerekli önemi vermemeleri, spor derslerinde duş almalarında sakınca görmeleri gibi günlük yaşamın bazı alanlarıdır. Gümüş, yaptığı araştırmada göçmen ailelerin dindarlık düzeyinin doğrudan entegrasyon düzeyine etki etmekten ziyade yaşamın bu gibi alanlarında bazı problemlerin yaşandığı sonucuna varmıştır (Gümüş, 1996: 250).

Farklı dine mensup topluluk içinde kültürün diğer unsurları gibi bireyin dinî algıları ve tutumları da zamanla değişime uğrayabilmektedir. Ancak bu değişimin gerçekleşmesi daha iyi entegre olacaklarının göstergesi olmayabilir. Bazen dinin yabancı toplumda yaşanan ayrımcılığa karşı sığınma işlevi gördüğü veya toplumu protesto amacıyla da dine sarılmaların olduğu böylece de dinin özünü kaybederek sembolikleştiği görülmektedir. Böyle bir değişim sürecinde entegrasyona engel olma düzeyi artabilmektedir. Bu şekilde dini sembolleştirerek bir protesto aracı olarak kullanmanın genellikle üçüncü kuşakta görülen bir tutum olduğu gözlenmektedir. Ayrıca din ahlaki ve toplumsal düzeni koruyucu kalkan olarak, ilk dönemlerinde göçmenlerin toplumsal denetim aracı olabilmektedir (Kastoryano, 2000: 136). Öte yandan Almanya’daki Türklerin dinlerini görünür kılmalarının veya kimlik referansı konusunda dine sık sık vurgu yapmalarının ardında üyelerinin din yolu ile sosyalleşmesini sağlamak istemeleri, kendi etnik grupları içinde sosyal kontrol aracı olarak görmeleri ve yabancı toplum içinde sergiledikleri bazı tutum ve davranışları din aracılığı ile meşrulaştırmaları gibi sebepler yatmaktadır. Mesela dini meşrulaştırıcı olarak kullanıp ev sahibi toplumda yasak olan faaliyetleri yapma hakkının kendilerinde bulanlar her zaman için olabilmektedir.

Kültürlerarası etkileşim sürecinde, tüm taraflar için en dirençli kültür öğelerinden biri kabul edilen dinin bu süreçteki rolünün olumsuz sayılabilecek ve uyum yerine çatışmayı çağrıştıracak tartışma veya olaylardan sonra gündemi işgal etmeye başladığı görülmektedir. Bu başlangıçlardan biri Hungtinton’un “*Medeniyetler Çatışması*” tezi iken, diğeri ise Amerika’da 11 Eylül 2001’de gerçekleşen saldırılar olmuştur. Bu süreçlerden sonra Avrupa’nın genelinde ve

Almanya’da Müslümanlara karşı endişe hâkim olmuştur. Bu endişe iki odakta yoğunlaşmıştır. Biri İslam’ın hızla Avrupa’ya yayılma çabasında olması, diğeri de İslam’ın ve Müslümanların Avrupa’nın liberal değerleri ile uzlaşmalarının imkânsız görülmesidir. Bu endişeler genellikle islamofobi kapsamında değerlendirilmektedir.

Entegrasyon söz konusu edildiğinde dinin gündeme gelmesi ve Türklerin dinlerinin entegrasyonlarına engel kabul edilmesi durumunda hâkim toplumun entegrasyondan beklentisi gittikçe belirsiz bir hal almaktadır. Zira inancın entegrasyona engel teşkil ettiği iddiası Türklerin hakim toplumun entegrasyon talebini asimilasyon olarak algılamalarına ayrıca bu tür entegrasyon taleplerine direnmelerine neden olabilmektedir. Öte yandan bu durum, Alman toplumunun Müslümanları dışarıda bir kategori olarak ötekileştirmesine yol açmaktadır.

Almanya’da Türklerin Entegrasyonu ve Din

Almanya’daki Türk toplumunun aynı zamanda Müslüman bir toplum olması, oradaki ilk örgütlenmeler ve şimdiki en yoğun örgütlenme şekillerinin din eksenli olması ve kendilerini tanımlarken, aidiyet için kullandıkları referans noktalarının temelde Türklük ve Müslümanlık olması din ve entegrasyon ilişkisinin incelenmesinde iyi bir örnek olmalarını sağlamaktadır. Esasen dinin entegrasyona etkisinin yönü ve düzeyi merak edilen ve araştırılması gereken önemli bir husustur. Ayrıca hâkim toplumun bazı kesimlerinin söylemlerinde Türklerin entegrasyon engelleri arasında dini açıkça ifade etmeleri de konunun önemini artırmıştır. Buna ilaveten Almanya Fransa’dan sonra Avrupa’da en fazla Müslüman nüfusa sahip ülke olması bakımından konuya elverişli bir örnektir.

Almanya anayasasının dördüncü maddesi din özgürlüğünü temin etmektedir. Buna dayanarak Almanya’daki Müslümanlar, dini vecibelerinin birçoğunu yerine getirebilmekte, İslâmî referanslı sivil kuruluşlarda örgütlenebilmektedirler. Bu örgütlerin himayesinde veya bireysel olarak dinî faaliyetlere katılabilmektedirler. Almanya’daki Türklerin entegrasyonları ile dinî algı ve tutumları arasındaki ilişkiyi belirleyen öğelerden biri dinî örgütlenme modelleridir. Genellikle entegrasyonda başarılı olmayı, gençlerin eğitim düzeylerini yükseltmeyi ve sosyal mobilitelerini artırmayı, radikal tutum ve faaliyetlerden uzak durmayı, kültürlerarası diyalogu ve kültürlerarası etkinlikleri öne çıkaran dini örgütlere katılanların, örgütün de teşviki ile içinde yaşadıkları toplum ile daha uyumlu olabilecekleri ifade edilebilir. Aksine radikal tutumlara yol açacak faaliyetler içinde olan ve hâkim toplumdan izole olmayı hedefleyen örgütlerin mensuplarının, yaşadıkları toplum ile çatışmalar yaşamaları olasıdır. Bununla birlikte bireylerin entegre olma konusundaki tutumlarına uygun örgütlenmeler içinde yer alma eğilimi taşıdıkları da bir gerçektir.

Göçün ilk dönemlerinde Türkler İslâm dinine olan aidiyetlerini açıktan ifade etmemekte ve kendilerini dilleri ve etnik kökenleri ile tanımlamaktaydılar. Kamusal alanda dinî haklar konusunda da fazla talepte bulunmamaktaydılar (Günay, 2003:45). Şimdilerde ise dinî faaliyetlerin görünürlüğü artmıştır. Kaya ve Kentel araştırmalarında Almanya’daki Türklerin camiye yüksek ilgilerini onların dindarlık ve cemaatçiliği ile açıklamaktadırlar (Kaya& Kentel, 2005: 84).

Türklerin kurduğu ilk dini örgütler cami dernekleridir. Camilerin çoğu Diyanet’e bağlı olup din görevlileri Türkiye’den görevlendirilmektedir. Ancak diğer dini grupların da kendilerine ait camileri bulunmaktadır. Camiler ibadet dışında, çeşitli sosyal etkinliklerde de rol almaktadır. Cami lokallerinde sorunlarını tartışmakta, birbirlerinden haberdar olmakta, birlikte geziler, spor turnuvaları düzenlemektedirler. Bu yönleri ile cami Avrupa Türkleri için kendi yurttaşları ile bir araya gelme mekanı ve yaşadıkları toplum içinde yabancıklarını bir nebze olsun unutturan bir ortamdır. Ayrıca göçmen kuşakları arasında da bir iletişim ortamı sağlayarak aralarındaki farklılaşmayı aza indirgeyen bir alandır (Turan, 1992: 121). Diasporadaki Türklerin camiye gitme ihtiyaçları Türkiye’dekinden bazı yönleriyle farklı (Turan, 1992: 120) olmakla birlikte cami ve ibadeti salt bir sığınma yeri olarak gördükleri ve dinî

ritüelleri tözleştirmeden sembolik düzeyde yerine getirdiklerinin ifade etmek tam anlamı ile gerçekçi olmayacaktır.

Kastoryano İslâmî örgütlerin kendi ülkeleri ile bağlantılı olduklarını ifade ederek, çoğu zaman bunların kendi ülkeleri ile bağlarının sürdürülebilmesi için kendi devletleri tarafından da dinin araç olarak kullanıldığını öne sürmektedir (Kastoryano, 2000: 251). Ramazan bu durumun Avrupa'daki Müslümanların kendilerine özgü örgütlenmelerini engellediğini düşünerek, Cami dernekleri de dahil olmak üzere tüm dini örgütlenmelerin kendi ülkelerindeki ideolojik bağlardan ve para yardımlarından uzak olmalarını tavsiye etmektedir (Ramazan, 2005: 288-289).

Almanya'da İslâm'ı temsil edebilecek, Hıristiyanlıktaki kilise benzeri bir kurumsallaşma bulunmadığından dolayı resmi kurumlar Müslümanlar adına genel muhatap belirlemede zorlanabilmektedir. Türklerin, Arapların ve diğer milletlerin dini algı ve tutumlarındaki çeşitliliğe her bir ulusun kendi aralarındaki farklılaşmalar da eklendiğinde daha içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Bu farklılaşma kamusal alanlarda devletin Müslümanların taleplerine karşılık vermesini oldukça zorlaştırmaktadır.

Almanya'daki Türkler arasında en yaygın ve en sistemli dini yapılanma DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği)'dir. Bu nedenle DİTİB Alman devleti ile Müslümanlar arasında arabuluculuk eden bir kurum niteliği kazanmıştır. DİTİB, çoğunlukla Türklere hizmet sunması ve onların sorunlarına yoğunlaşması ve Türkiye ile bağlantılarının, Almanya ile olandan daha fazla olması yönleri ile eleştirilere maruz kalmaktadır.

Son zamanlarda dini referanslı örgütlere ilginin azaldığı görülse de, DİTİB dışındaki dinî grup ve cemaatler de Almanya'daki Türkler arasında taban bulabilmektedir. Bunların başlıcaları Türk Toplumunu Milli Görüş (İMG), Avrupa Türk İslam Birliği (ATİB), İslam Kültür Merkezleri Birliği (VİKZ) ve Fethullah Gülen grubu başta olmak üzere Nurcu gruplarıdır. Daha radikal ve çatışmacı bir profil çizen Cemalettin Kaplan tarafından kurulan İslam Cemaatleri ve Cemiyetleri Birliği (İCCB) gibi örgütlerin ise son zamanlarda taraftar sayısında büyük azalma görüldüğü bilinmektedir. Yine Almanya'da örgütlenmiş dinî faaliyet yürüten gruplardan birini Aleviler oluşturmaktadır. Aleviler, Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) ve Cem Vakfı gibi çatı örgütleri bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Almanya'da yaşayan bazı Türk gençlerinin getto ortamında iletişime geçtikleri başka milletlerden radikal Müslüman gençlerle örgütlenmeleri ve milliyet aidiyetlerini unutarak o çevredeki radikal İslâm kimliği referansı ile şiddet eylemlerine katılmaları hâkim toplumda endişeye ve Türk toplumu hakkında genel yargılarda bulunmalarına neden olabilmektedir. Bazı siyasetçilerin ve medyanın da bu tür korku ve endişeleri destekleyip büyütülmesinde etkin rol aldığı görülmektedir.

Müslümanların bu bölünmüş ve çeşitlenmiş yapısının yarattığı endişeleri ortadan kaldırıp onlara Avrupa değerleri olarak nitelendirilebilecek kategorideki tutumları kazandırmak amacıyla Euro-İslam projesi dile getirilmeye başlanmıştır. Avrupa'da yaşayan Müslümanlar içinde yaşadıkları topluma uyum gösterme sürecindedirler. Ancak yine de onların tam olarak etnik veya cemaatsel farklılıklarından sıyrılıp sınırları belirlenmiş bir İslâm'ı yaşamalarını beklemek zor görünmektedir. Bu bağlamda medya veya yazarlar tarafından Euro İslam kavramının somut bir tanımı bulunmamasına rağmen örneğin Alevi olan Türklerin bu tanıma birebir örnek teşkil ettiğinin zaman zaman dile getirilmesi Türkler arasında çoğunluğu temsil eden Sünni Müslümanların Euro İslam modeli ile teşvik edilen tutum ve projelere karşı mesafeli durmasına neden olabilmektedir.

Öte yandan Almanya'daki Türklerin din ve entegrasyon ile ilgili sorunlarına yaklaşım konusunda Alman siyasetçiler, bilim adamları ve toplum da tekil olmayıp farklılaşmaktadır. Örneğin bir kısmı çalışanların Cuma namazlarına gidebilmesi gerektiğini ifade ederken bir kısmı buna karşı çıkmakta, bir kısmı kadınların erkeklerle tokalaşmamasını, kız çocuklarının yüzme derslerine gönderilmemesini kültürel bir farklılığın gereği görüp hoşgörü ile karşılarken

diğer bir kısım bunu gündelik hayatta hâkim toplum ile iletişimin önünde önemli bir engel olarak görebilmektedir.

Almanya'daki Türk dinî örgütlenmelerin çoğunlukla gençleri eğitime teşvik ettikleri, ahlaki değerleri yaşatmaya çaba gösterdikleri ve mensuplarına genellikle yaşadıkları topluma uyum göstermeleri gerektiğini hatırlatarak gençleri suç işlemekten uzak tutmaya çalıştıkları gözlenmektedir. Bu derneklerin bir kısmının da hâkim toplumun resmi veya sivil örgütleri ile grup adına iletişim kurarak kendilerini tanıtmaya ve diğerlerini tanımaya yönelik etkili faaliyetler sürdürdükleri de görülmektedir.

Bu bağlamda tartışma konularından biri de İslâm dini dersleridir. Müslümanlar bu dersi kültürel ve dini özgürlüklerin gereği olarak çocuklarına verilmesini arzu ederken, Almanya'nın özellikle resmi kurumları bu dersi ne şekilde ve hangi öğretmenlerle verileceği konusunda sorun yaşamaktadır. Zira Almanya'daki Müslümanlar etnik bakımdan ve dil bakımından büyük çeşitlilik sergilemektedir. Resmi kurumlar bu dersi verme yetkisini hangi gruba verecektir? Yoksa Almanya'da üniversiteler bu dersi verebilecek eleman mı yetiştirecektir? Yahut her bir etnik grubun öğretmenleri kendi ülkelerinden getirmesine mi izin verilecektir? Bu seçeneklerin her biri taraflardan diğerlerinin itirazlarına yol açabilmektedir. Federal Anayasanın din dersi ile ilgili 7. maddesine göre, din dersi dini cemaatler tarafından devlet denetimi şartı ile verilebilmektedir. Ancak dersin Almanca verilmesi devlet tarafından şart koşulmaktadır. Bazı eyaletlerde İslam din dersi verilme hakkını elde eden cemaatler bulunmaktadır. Yine bazı eyaletlerde Aleviler de din dersi verme yetkisi almışlardır. Bazı araştırmalar Türklerin çoğunlukla din dersinin Türkçe ile ve bu derslerin Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından verilmesi arzusunda olduklarını göstermektedir (Abadan-Unat, 2002: 247).

Alman muhafazakâr politikacılar veya yazarların, göçmenlerin inanç ve kültürlerine özgürlük tanımak isteyenlere karşı, dile getirdikleri engellerden biri bu özgürlük ve toleransın sınırının nasıl belirleneceği ve diğeri ise yabancıların paralel toplum oluşturmak suretiyle aslında çokkültürlülüğün istenmeyen bir formunu sergileyecekleri kaygısıdır.

Çok kültürlü bir entegrasyon politikasına sahip olan Almanya'da yarım asırlık bir yaşam deneyimi bulunan Türkler, kültürel farklılıklar, Almanya toplumundan ve devletinden kaynaklanan hususlar vb nedeniyle, Almanya toplumuna entegrasyon problemleri yaşayabilmekte ve onların dinî hayatları ve entegrasyonları arasındaki ilişki ise, din algılarındaki, tutumlarındaki ve örgütlenmelerindeki farklılaşmaya göre ve diğer entegrasyon parametrelerinin bulunuşu ile orantılı olarak yön bulmaktadır. Kısaca entegrasyon düzeyleri ve din-entegrasyon ilişkisi çoklu nedensellik ile belirlenmektedir.

Entegrasyon parametreleri ve bunları belirleyen faktörlerin de çeşitliliği söz konusudur. Eğitim düzeyi, Almanca becerisi, istihdam ve gelir düzeyi, Almanlarla iletişim sıklığı, siyasi katılım, yabancı kültürlerle karşı hoşgörü, serbest zaman etkinliklerinin çokkültürlü faaliyetler ile zenginleştirilmesi, çokkültürlü ve çok dilli eğitime ağırlık verilmesi ve toplumda sosyal adalet ve eşitliğin sağlanması en önemli entegrasyon parametreleri arasında sayılabilir.

Bir arada yaşayan farklı toplumların birbirlerinin kültürlerinden etkilenme veya o kültürlere adapte olma düzeyi, bireyden bireye göre değişiklik göstermektedir. Her bireyin farklı kültürleri sentezleyip fonksiyonel bir kültür oluşturarak hayatını bu kültüre adapte etmesi beklenemez. Ayrıca bu olumlu bir tutum olarak da kabul edilmeyebilir. Parekh hiçbir kültüre bağlılık göstermeyen ve kültürler arasında dolaşan böyle kişilerin durumunu kültürel açıdan başıboşluk olarak nitelendirmekte ve böylece geliştirilen kültürü "*uyumsuz seslerden oluşan bir uğultu*" ya benzetmektedir (Parekh, 2002: 193). Ancak kendi kültürüne bağlı kalmakla birlikte diğer kültürlerden de bazı unsurları akılcıca ödünç alarak kendi kültürünü zenginleştirenler bu gruba girmemektedir (Parekh, 2002: 193).

Hoşgörülü kişilik özelliğine sahip bireylerin farklılıklara tahammülünün daha fazla olduğu düşünülebilir, ancak sosyal psikologlara göre toplumdaki farklı birey ve gruplara önyargı beslemek tamamen kişilik özellikleri ile ilgili değildir. Hoşgörülü bireyler de ırk

ilişkilerinin önemli olduğu bir toplumda hoşgörülü tutumlarını yitirdikleri gibi, otoriter kişilikler de, hoşgörülü ortamlarda, farklı gruplara karşı hissettikleri düşmanlık duygularını ifade etmekten çekinmektedirler. Yani bireyler aidiyet duydukları grupların kurallarına göre tutum belirlemektedirler (Schnapper, 2005: 145). Buradan hareketle Almanya devletinin de resmi kuruluşlarda ve özellikle eğitim kurumlarında hoşgörüyü yönlendirici ve yabancı düşmanı unsurlardan arındırıcı misyonu yüklenecek faaliyetlere ağırlık vermesi entegrasyonu geliştirecektir.

Din, birey ve toplum kültüründe ve hayatında tek belirleyici olmadığından dinin tek başına entegrasyona engel teşkil ettiğini iddia etmek anlamlı olamayacaktır. Dinin kültürel yapıya etkisi zamana göre ve topluma göre de değişiklik göstereceğinden yine tek başına entegrasyonu etkilediği düşünülmemelidir. Din ile birlikte birçok değişken entegrasyonu etkilediği gibi, dinin farklı yorumları ve yaşanırları, dindarlığın farklı düzeylerde olması, dini örgütlenmelerin türleri, hakim toplumun dini azınlıkların dini hak ve özgürlüklerine yaklaşımı, azınlık dinlerinin hâkim toplumun yasalarındaki statüsü ve azınlık dininin hakim toplum katındaki saygınlığı ve daha birçok neden din entegrasyon ilişkisinin yönünü, derecesini belirleyebilmektedir. Durum böyle olunca da Almanya'daki Türklerin gerek hakim toplum ve devletten kaynaklanan ve gerekse de Türklerden kaynaklanan entegrasyon engellerine değinmekte yarar vardır.

Sosyo-ekonomik dışlanma ve izolasyon entegrasyon önündeki en önemli engellerdendir. İstihdamı teşvik eden ve ayrımcılık karşıtı programlar, bilhassa genç göçmenlerin kendilerini yabancı hissetme duygularını azaltmakta önemli rol oynamaktadır. Amerika deneyimi, bu tür programların daha kapsamlı ekonomik ve sosyal hareketliliğe bir köprü vazifesi gören etnik elitlerin ortaya çıkmasında çok etkili olduğunu göstermektedir (Report, 2007: 147-148).

Türkler arasında işsizlik oranlarının Almanya'daki genel işsizlik oranının çok üstünde olması önemli bir entegrasyon engelidir. İşsiz olan kişilerin, marjinalleşme ihtimali ve buna bağlı olarak yaşadığı toplumdaki kendini soyutlama nedeniyle entegrasyon problemleri artacaktır. (Touraine, 2000: 233). Touraine bu durumu tasvir etmek için çok çarpıcı olan şu ifadeyi kullanmaktadır: *"İşsizlik ve güvensizlik genç göçmenleri, aykırı durumlarından kurtulmak amacıyla gençlik çetelerine ya da yerel örgütlere katılmaya iter; bu örgütlerin de en etkin olanları dinsel yönelimlidir. Hatta kimi göçmen gençler, bu dinsel örgütlerde, içinden atıldıkları topluma karşı bir düşmanlık ve saldırganlık içeriği yaratır."* (Touraine, 2000: 261). Ayrıca çalışmamaları nedeniyle vergi ödemek gibi yaşadıkları ülkenin devletine karşı görevlerini yerine getirmemekte ve böylelikle ülkenin kalkınmasına katkıda bulunma duyarlılıklarını da yitirebilmektedirler. Etnik şirketlerde yoğunlaşan Türklerin entegrasyonu da içinde buldukları farklı kültürlerle etkileşimleri azaldığından dolayı sınırlı düzeyde kalacaktır.

Çalışma Bakanlığı'nun Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2005 yılı sonu verilerine göre Almanya'daki Yabancılar arasında %28,7 olan işsizlik oranı Türkler arasında % 32,5'tir (www.csgeb.gov.tr). 1980'li yıllarda aile birleşimi ile Almanya'ya gelen çocukların büyük bölümü yetersiz entegrasyon politikaları nedeniyle eğitim sistemine entegre edilememiş ve meslek eğitiminden de yararlanamayan bu kesim bugün de işsizlik sorununu oluşturan başlıca aktörlerdendir. Ancak araştırmaların Türklerin kendi işsizlik nedenleri konusunda öz eleştiri yaptıklarını göstermeleri olumlu bir durumdur. Türklerin meslek sahibi olmamaları, eğitim yetersizlikleri başlıca nedenler kabul edilirken, önyargı ve ayrımcılıktan dolayı işsiz kaldıklarını ifade edenlerin oranı düşük kalmaktadır (Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması, 2007: 91). Yine Türklerin sosyal güvenlik hizmetlerini istismar ettikleri hâkim toplum tarafında sıkça dile getirilen ve bazı araştırmalarla da gözlenen bir husustur (Kaya & Kentel, 2005: 60). Bu olumsuz yönlerini Türklerin de kendi aralarında eleştirmeleri söz konusudur.

Öte yandan, Almanya'da Türklerin ekonomik faaliyetleri gelişme de göstermektedir. İlk dönemlerde kazançlarını Türkiye'de gayri menkul olarak değerlendirme veya daha fazla

birikim yapanların Türkiye’de yatırım yaptığı görülürken son dönemlerde Almanya’da veya uluslar arası şirketler kurarak iş dünyasında istihdam sağlar hale gelmişlerdir. 1987 yılında Almanya’da Türk girişimci sayısı 25500 iken, 2008 yılında 72000 sınırına gelmiştir (Şen & Güler, 2009: 2). Bununla birlikte, günümüzde Almanya’da varlığını hissettiren Türkler arasında artık istihdam sağlayan iş adamları artmış, parlamentolarda milletvekili olmuşlar, kısaca buldukları ülkenin kaderini belirleyecek konumlara gelmişlerdir. Sporda, sanatta kendilerinden söz ettirecek ve çoğu zaman Almanya’nın da gurur kaynağı olacak başarılarla imza atmaktadırlar. Son zamanlarda Almanya’ya aidiyetini dile getiren Alman Milli takım futbolcusu Mesut Özil bu örneklerden biridir. Bunun yanısıra, Avrupa’da yaşayan Türk nüfusu bu konuları ile bugün Türkiye ile Avrupa arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi birçok alandaki ilişkilerde hem bir kategori oluşturmakta hem de her iki tarafa perspektif sunmaktadır. Almanya’daki Türklerin Türkiye’ye geri dönüş planlarında azalmanın görülmesi ve yatırımlarını Almanya’da yoğunlaştırmaları da entegrasyon düzeylerinin artışının göstergesi sayılabilmektedir.

Müslümanların medyadaki olumsuz imajı Müslümanların neden olduğu olumsuz olayların daha vurgulu sunulup, başarılarının öne çıkarılmaması da entegrasyonu güçleştiren hususlardandır (Open Society Institute Report, 2010: 214).

Almanya’daki Müslümanların tek kategoride değerlendirilmesi hâkim toplumu, azınlıkların dinlerinin entegrasyona engel olduğu yönündeki ön yargıya sürükleyen en önemli etkenlerdendir. Oysa Müslümanlar toplumun her kesiminden geldiği gibi, farklı etnik kökenlerden gelmekte ve farklı dini yorumlara sahip gruplara bağlılıkları söz konusu olabilmektedir. Aynı ülkeden gelen Müslüman grup içindeki kuşaklar arasında da dinî tutum ve algı farklılaşmaları bulunmaktadır (Pauly, 2004: 163). Klausen, Türk kökenli Müslümanların Güney Asyalı Müslümanlardan daha fazla orta yolu desteklediklerini ifade etmektedir (Klausen, 2008: 129). Kastoryano Türklerin bu özelliğini kendi ülkelerindeki Anayasal laiklik ve bunun yanı sıra Türklerin İslam dini ile derinlemesine özdeşleşen bir millete aidiyeti ile açıklamaktadır (Kastoryano, 2000: 140). Avrupa’daki Türklerin içinde yaşadıkları toplumun çok kültürlü ve çok dinli yapısını kabul ettikleri, genellikle hoşgörülü oldukları ve yaşadıkları devletin sistemini dönüştürmeye de istekli olmadıkları gözlenmektedir. Bu bakımdan Almanya’daki Türklerin ve Müslümanların çeşitli toplumsal kesimlerden geldiği ve dindarlıklarının değişik düzeylerde olabileceği göz önünde bulundurulmalı, çoğununun dinle olduğundan daha fazla dünyevi işlerle meşgul olmak bakımından Avrupalılardan çok da farklı olmadıkları ve yaşadıkları ülkede sadece etnik, dini ve kültürel bakımdan farklılıklara sahip olduklarını kabul etmek gerekmektedir (Karlsson, 2005: 242). Ancak, İslam’ın farklı yorumlarının oluşunu kötüye kullanan ve marjinalleşme eğiliminde olan göçmenleri etkileyen gruplar da bulunmaktadır. Bunların göçmenlerin mağduriyetini ve dışlanmışlık duygularını istismar ettikleri de görülmektedir.

Almanya’da ayrımcılığa maruz kaldığını düşünen Türklerde kendi kültür unsurlarına din başta olmak üzere, bir sarılma tutumu gözlenmektedir. Ancak benimsedikleri dinî hayat şekli, yaşadıkları hâkim toplum tarafından her zaman hoş görülmemekte ve dışlanmalarını da artırmaktadır. Bu süreç ise entegrasyonu geciktirmekte veya engellemektedir. Dahası onların entegrasyona kapalı olarak algılanmalarına neden olmaktadır. Almanya’da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları araştırmasına göre, Türkler hâkim toplumda uyum konusunda, yapısal sorunlardan ziyade, dil ve ondan sonra da en yüksek oranda kültürel değer, tutum ve davranışlar konusunda uyum sorunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Almanya’da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması 2007: 98)

T. Faist, yaptığı gözlemlerde mesela Almanya’da hem Türk hem de Alman özelliği taşıyan kolektif bir kimliğe rastlamadığını ifade etmekte, ancak Türklere ait öğelerin hâkim olduğu kolektif kimliğe rastlandığını belirtmektedir. Bunun nedeni olarak da Türklerin kolektif dini bir kimliğe ve anavatanlarına bağlılığını göstermektedir (Faist, 2003: 317). Faist bu şekilde kendi ülkesi ile bağlarını koparmadan ‘ulusaşırılama’nın göçmenlerin entegrasyonuna engel olabileceği savına da katılmamaktadır (Faist, 2003: 323). Ancak başka bir araştırma ise, Türkler

arasında kendilerini Türk ve Avrupalı hissettiklerini ifade edenlerin oranını %60 ve kendilerini Avrupalı ve Türk hissedenlerin oranını ise % 10 şeklinde göstermektedir. (Kaya& Kentel, 2005: 128).

Hâkim toplum tarafından Almanya vatandaşlığına geçmek entegrasyonda önemli bir parametre olarak kabul edilmekte ise de çoğu zaman vatandaşlığa geçmek, göçmenleri yabancı ve öteki kategorilerinden kurtaramamaktadır.

Yine önemli bir entegrasyon parametresi de dildir. Ancak son zamanlarda Türklerin Almanca becerisi konusundaki problemlerine çözüm getirmek adına gündeme getirilen söylem ve faaliyetlerin geldiği nokta düşündürücü olmaktadır. 3-4 yaşındaki göçmen çocukların da dil testine tabi tutulması ve Almancası yetersiz olanların ana okullarına gönderilmeye mecbur bırakılması planlanmaktadır (www. cnnturk.com). Şu anda Almanya'da üçüncü ve dördüncü nesli oluşturan Türklerin dil problemlerinin başlıca nedenlerinden biri bir kısmının okul öncesi eğitime gönderilmemesidir. Ailelerin bir bölümü önemini kavrayamadıklarından dolayı çocuklarını okul öncesi eğitime göndermezken, onların bu tutumunu belirleyen önemli etkenlerden biri anaokullarında öğrencilerin Kiliselere götürülmesi gibi nedenlerden hareketle çocuklarına Hıristiyanlık kültürü ile yetiştirilerek İslam'dan ve Türkçeden uzaklaştırıldıkları yönündeki endişeleridir.

Türkçe dil dersleri için Almanya'nın 2000'li yıllardan itibaren artık öğretmen görevlendirmemesi ve bazı eyaletler dışında Türkçe dersinin ilk ve orta dereceli okullarda seçmeli olarak dahi okutulmaması ebeveynlerin Türkçeyi çocuklarına öğretmemeye kaygısı, Almanca öğrenimine ilgisizlikleri ile sonuçlanmaktadır. Türklerin çocuklarının Almanya'da yetiştirme esnasındaki endişeleri, Türk kültürünü öğrenememeleri, dini değerlerden uzak kalışları ve alkol, uyuşturucu gibi alışkanlıklar edinmeleri konularında yoğunlaşmıştır (Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması, 2007: 102).

Kültürel entegrasyonun önemli göstergelerinden olan, hatta asimilasyona bir ilk adım olarak değerlendirilebilecek olan kültürlerarası evlilik (inter-marriage), Türk erkeklerin Almanlarla evliliği daha ağırlıklı olmak üzere Türkler arasında gittikçe yaygınlaşmaktadır. Zaten bu konuda sert önlemlere başvuran ve yasal düzenleme yapan Almanya, 2008 yılından beri Türkiye'den gelecek olan eş adaylarına Almanca bilme şartı getirmiştir. Buna göre Türkiye'de evlilik yapan biri, Almanca bilmeyen eşini Almanya'ya getirememektedir. Yine Almanya'da Türklere çifte vatandaşlık hakkının tanınmaması ayrımcı bir politika olarak algılanabilmekte iken, Almanya'da doğan her göçmen çocuğunun Alman vatandaşı sayılması olumlu bir uygulamadır.

Algıların Değişmesi ve Önyargıların Azalması

Son dönemlerde Almanya'da Türkler başta olmak üzere Müslümanlara yaklaşımlarda önyargıdan ve ötekileştirmekten uzaklaşan tutumlar görülmektedir. Almanya Cumhurbaşkanı Christian Wulff'un İslâm'ı Almanya'nın bir parçası olarak görmesi Müslümanlar arasında büyük bir memnuniyete neden olmuştur. Yine bu ifadelerden sonra Müslümanların Almanya'ya aidiyetinin pekiştiği gözlenmektedir. Oysa dışlayıcı açıklamalar her zaman hâkim toplum ile Müslümanlar arasında kutuplaşmaya yol açacaktır. Alman cumhurbaşkanını açıklamaları bu bakımdan çok yapıcı olmuştur. Zira İslâm'ı sürekli kendi dışında gören bir toplumun en üst düzeyde bu düşüncenin tam tersi bir düşüncenin ifade edilmesi Müslümanlar tarafından önemli bir kazanım olarak algılanmıştır. Çünkü azınlık olan bireylerin ya da grupların kültürü eğer o toplumun kültürel yapısının tanımlanmasında yer almıyorsa, azınlıkların kendilerini yabancı hissetmeleri kaçınılmaz olmaktadır (Parekh, 2002: 301). Toplum içinde azınlık kültürü saygı ve değer görmüyorsa o azınlığa mensup bireylerde dışlanmışlık duygusu görülebilmektedir.

Almanya cumhurbaşkanı Chrisitan Wulff'un İslamiyet'in de Almanya'ya ait olduğu yönündeki beyanatının ardından, İslamofobinin azalması beklenirken, Münster Üniversitesi'nin Almanya, Danimarka, Hollanda ve Portekiz'de yaptırdığı araştırmaya göre, Almanların %

5'inden daha azı İslam'ı hoşgörülü bir din olarak tanımlamakta ve sadece % 26'sı Müslümanlara karşı olumlu bir bakış açısına sahip görünmektedir. (www.hurarsiv.hurriyet.com). Yine alman siyasetçi Tilo Sarrazin'in "*Almanya kendini Yok Ediyor*" adlı kitabında İslamofobik bir yaklaşımla, İslam'ın Almanya'nın değerleri ile örtüşmediğini ve göçmenleri kabul etmenin Almanya için büyük bir hata olduğunu ifade etmesi, yabancı düşmanlığının son örneklerinden olmuştur (www.cnnturk.com). Üstelik bu kitabın Almanya'da çok satılması Alman toplumunda İslamofobinin tahmin edilenden de yaygın olabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir.

Almanya Türklerinin, ikincil sosyalleşme ortamlarının farklılığı, eğitim düzeyi ve Almanca dil becerisindeki farklılıklar ve toplumsal kökenlerin farklılığından dolayı birinci kuşakta, ikinci ve üçüncü kuşağa nispetle entegrasyonun daha düşük oranda gerçekleşeceği düşünülebilir. Ancak birinci kuşağın toplumsal kurallara ve yasalara riayet bakımından daha uyumlu olabilecekleri dikkatlerden kaçmamalıdır. Diğer taraftan kültürel muhafazakarlık vasfının birinci kuşakta daha fazla oluşu entegrasyon düzeyini etkileyebilmektedir. Dolayısı ile birinci kuşakta kültürel entegrasyondan ziyade, yapısal entegrasyonun başarılı olacağı tahmin edilmektedir.

Son zamanlarda kadınlar ile erkeklerin sosyal ortamları ve çalışma alanlarının ortak olması ve aile fertlerinin görev dağılımında değişikliklerin yaşanması ile birlikte cinsiyetler arasında entegrasyonun farklılık göstermediği gözlenmektedir. Yine ilk dönemlerde kreşlere çocuklarını göndermeyen ve bu nedenle de çalışmayan annelerin artık kreşlere çocuklarını göndermeleri ve ailelerin kız çocuklarının eğitimine önem vermesi ile birlikte kadınların eğitim ve dil becerilerindeki ilerlemeler entegrasyon bakımından da kadın ve erkek arasındaki farklılaşmayı azaltmıştır. Öte yandan, kadınların suç işleme oranlarının düşük olması, toplumsal ve yasal kurallara uymada gösterdikleri hassasiyet yapısal bakımdan daha kolay entegre olmalarını da sağlayabilmektedir.

Entegrasyonu destekleyen bir söyleme sahip olan ve yaşanan ülkeye karşı sorumlulukların yerine getirilmesini mensuplarına telkin eden, eğitime ve Almanca dil becerisine önem veren örgütlere iştirak eden bireylerin Alman toplumu ile daha iyi iletişim kurabildiği ve öte yandan bu bireylerin kendi köken etno-kültürel özelliklerini korumada da başarılı oldukları görülmüştür. Almanların veya diğer azınlık gruplarının katılımı ile faaliyet gösteren örgütlere katılan bireylerde ise, etnik ve milli kökene bağlılığın bu bireylerde zayıflayabilmektedir.

İstihdam konusunda ve kültürel alanlarda gettolaşmaları ve etnik adacıklarına kapalı görünüşleri ile birlikte entegrasyon konusunda dezavantaja dönüşebilse de, Türklerin kültürel değerlerinin yanı sıra, kendi etnik grupları arasında sıkı ilişkilerin sürdürülmesi de onları suç işlemekten alıkoyan bir durum olması bakımından uyumlarına katkıda bulunacaktır.

Türklerin entegrasyon engellerinin en önemlilerinden biri eğitimlerinin hala beklenen düzeyde olmamasıdır. Son yıllarda üniversitede okuyan Türk öğrenci sayısında artış gözlenmekte ve özellikle kız çocuklarının Yüksek öğrenime katılımları artmakta ise de yetersizdir (Abadan- Unat, 2002: 317). Yüksek öğrenim düzeyindeki artış, hakim toplum içinde etkin konuma gelmeyi sağlaması ve eğitim süresinin uzaması ile birlikte kültürlerarası iletişimin sıklık göstermesi bakımından entegrasyon için hayati öneme sahiptir.

Türk toplumunda ayırmacılık ve dışlanmışlık söylemleri Türk gençlerinin motivasyonlarını engellemektedir. Bu nedenle Türklerin bilhassa sivil toplum örgütleri ve kendilerine ait kurumlar aracılığı ile başarıya motive edecek söylemlere daha fazla ağırlık vermeleri, mağduriyet psikolojisinden ziyade cesaretle engelleri aşma yolları konusunda gençlere rehberlik etmeleri büyük önem taşımaktadır. Gençlerin cesaretlerinin temellendirilmesi bakımından kendi kültürel değerlerini iyi tanımalarının, öz güven kazanmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hâkim toplumun da Almanya'daki Türklerin uyum bakımından olumlu yönlerini değerlendirme ve onlara karşı hoşgörü sınırlarını genişletme tutumunda olması tarafları birbirine yaklaştıracaktır. Asimilasyon göçmenler için hâkim toplum içinde başarılı olmanın anahtarı olarak sunulması (Friedman, 2002, 179) ise göçmenleri asimile etmekten ziyade hâkim toplumdaki uzaklaştırılmaktadır. Ekonomi, eğitim veya kültürel alanda çoğunluk tarafından dışlanan azınlıkların kimliklerini dogmatikleştirmeye daha çok yönelmekte (Connolly, 2005: 267) oldukları bilinmektedir.

Toplumsal yaşamın her alanında farklı entegrasyon düzeyi gerçekleştirilebilmektedir. Dolayısıyla her alanda aynı düzeyde entegrasyon beklentisi içinde bulunmak da gerçeklikle örtüşmemektedir. Mesela Almanya'daki Türk toplumundan eğitim, hukuk vb yapısal alanlarda beklenen entegrasyonun, aynı oranda kültürel alanlarda da beklenmesi gerçekçi olmayacaktır. Çünkü kültürel farklılıklar her zaman olacaktır. Bunları türdeşleştirmeye çalışmanın tek adı bulunmaktadır o da asimilasyondur. Bilhassa dil, din gibi kültürün en dirençli unsurları, kültürlerin farklılaşmalarının temel belirtileri olup ortadan kaldırılmaları çok zordur. Karşılıklı ön yargılardan uzak bir şekilde hoşgörünün ve iletişim sıklığının artırılması, mevcut problemlerin en aza indirgenmesini sağlayacaktır.

Ancak dinî bazı tutum ve yargıların göçmenlerin hakim toplum tarafından beklenen entegrasyon düzeyinde bulunmalarını engellediği bilinmektedir. Bununla birlikte din entegrasyon konusunda tek belirleyici olmayıp katılımcıların diğer özellikleri de dikkate alınmalıdır. Entegrasyonun hem hâkim toplum ve azınlık gruplar olmak üzere çok boyutlu, hem de çok nedenli olduğu düşünülmektedir. Yine kültürlerin bireylerde din ile birbirine çok bağlanmış olması, din değiştirmeden asimile olmayı zorlaştırmaktadır.

Türklerin çoğunluğunun radikal örgütlenmelere eğilim göstermemesi ve içinde yaşadıkları topluma başkaldırıda bulunma veya özerklik talep etme gibi faaliyetlerde bulunmayışları, kültürel veya dinî niteliklerinin onların entegre olmalarına, toplumsal huzura katkıda bulunmalarına ve içinde yaşadıkları toplumun ilerlemesi için çalışmalarına devam etmelerine engel olmadığı göstermektedir.

SONUÇ

Almanya Türk toplumunun sosyal entegrasyonunda dinin tekil ve yalın bir belirleyici olduğu düşünülmemektedir. Dinin entegrasyona etkisi ancak diğer entegrasyon parametreleri ile birlikte anlamlı olabilmektedir. Dinî algılar, tutumlar, ritüellere katılım ve dinî örgütlenmeler entegrasyonun gerçekleşme derecesinde etkilidir. Yine de dinin tek başına bir değişken kabul edilmesi gerçekçi olmayan sonuçlara götürebileceği gibi bu değişkene bağlı entegrasyon ölçümü de kesin güvenilirlikten uzak kalacaktır. Entegrasyon ile asimilasyon arasındaki sınırı belirlemek de her zaman kolay değildir. Ancak entegrasyondan beklenenin bazen gerçekte asimilasyon olabildiği de görülmektedir. Bu durumda entegrasyonu iki düzeyde değerlendirmeye almaktayız. Birincil entegrasyonu Türklerin köken kimliklerinden kısmen de olsa soyutlanmaları, kültürlerinin sert çekirdeklerini bile kaybetmeye başlamaları olarak algılamaktayız. İkincil entegrasyon ise Türklerin hem Almanya toplumu içinde uyumlu ve huzurlu yaşamaları, hem de köken kültürünün unsurlarını korumalarını kapsayan entegrasyon parametrelerinden oluşmaktadır.

Berlin duvarının yıkıldığı ve iki Almanya'nın birleştiği tarihin yıldönümü gibi önemli bir günde Federal Almanya Cumhurbaşkanı Christian Wulff'ın "*Hristiyanlık ve Yahudilik Almanya'ya ait, günümüzde artık İslamiyet de Almanya'ya ait*" (tr.euronews.net) diyerek ülkesindeki Müslümanları en üst düzeyde sahiplenmesi, Müslümanların da kendilerini Almanya'ya ait hissetmeleri için önemli bir vurgudur. Bu söylem aslında uyum konusunda bundan sonra Türkler başta olmak üzere, Almanya'da yaşayan Müslümanlara büyük sorumluluklar yüklemekte ve onlardan uyum adımlarının hızlanması yönünde beklentilere yol açmıştır.

Bugün artık İslâm ile Batı aynı mekânlarda yüzyüze geldiklerine göre, (Göle, 2009: 49) Müslümanların içinde yaşadıkları Avrupa kültürüne meydan okuma tavrı ve Avrupa toplumlarının da Müslümanlara karşı ötekileştirici ve onları tanımama tutumunda olması anlamsız kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABADAN-UNAT, Nermin (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması* (2007). Yayın no: 129, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- BARTH, Fredrik (2001). "Giriş", Fredrik Barth (ed). *Etnik gruplar ve sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, (çev: Ayhan Kaya, S.Gürkan), 11-40, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- BİLGİN, Nuri. (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, İzmir: Ege Yayınları.
- BİLGİN, Nuri (1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, İstanbul: Sistem Yayınları.
- BEAUD, Stéphane & NOIRIEL, Gérard (2003). "Göçmenlerin Bütünleşmesini Düşünmek" (çev. derya Fırat) *Toplumbilim*, 2003, sayı 17, sf: 15-24.
- CONNOLLY, William E. (1995). *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, (çev: F. Lekesizalın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CASTLES Stephen & MILLER, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (çev.Bülent U.Bal, İ. Akbulut) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- ESPOSITO, John L. (2002). *İslam Tehdidi Efsanesi*, (çev. Ö. Baldık, A. Köse, T. Küçükcan), İstanbul: Ufuk Kitapları.
- FAAS, Daniel (2009). "Young Turks in England and Germany: Identity Formation and Perceptions of Europe", T. Kucukcan, &V.Gungor, *Turks in Europe Culture, Identity, Integration*, 155-183, Amsterdam: Uitgeverij Türkiyevi Productions)
- FAIST, Thomas (2003). *Uluslararası Göç ve Ulasışı Toplumsal Alanlar*, (çev. A. Z. Gündoğın-Can Nacar), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- FICHTER, Joseph (1996). *Sosyoloji*, (çev. N. Çelebi), 3.bsk., Ankara:Attila Kitabevi.
- FREYER, Hans (1967). *Din Sosyolojisi*, (çev.Turgut Kalpsüz), Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
- FRIEDMAN, Lawrence M. (2002). *Yatay Toplum*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- FUKUYAMA, Francis (2000). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yararlanması* (çev. Ahmet Buğdaycı), 2. bs. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (1998). *Modernliğin Sonuçları*, (çev. Ersin Kuşdili) 2. bsk. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (2000). *Sosyoloji*, (çev. H. Özel vd.), Ankara: Ayrıç Yayınevi.
- GÖLE, Nilüfer (2009). *İççe Girişler: İslam ve Avrupa*, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜMÜŞ, Adnan (1996). "Göç, Din ve Asimilasyon" , *Göç ve Toplum - II. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, Mersin, 20-22 Kasım 1996. T.C. DİE/ Sosyoloji Derneği Yayını, s. 243-251.
- GÜNAY, Ünver (2003). "Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa'daki Türk İşçileri Örneği", *Bilimname*, III., 35-64.
- HABERMAS, Jürgen (2002). *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*, (çev. İknur Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HECKMAN, Friedrich (1997). "Göçmenlerin Almanya'da Ulusal Kimliği ve Entegrasyonu", *Türk-Alman Sempozyumu*, 1997, 279-284, Hamburg: Körber-Stiftung.
- IOM(2005).(http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/books/wmr sec03.pdf erişim: 22.05.2009, 16.07: sf. 379).
- KARLSSON, Ingmar (2005). *Din Terör ve Hoşgörü*, (çev. Turhan Kayaoğlu) İstanbul: Homer Yayınları.
- KASTORYANO, Riva (2000). *Kimlik Pazarlığı: Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAYA, Ayhan & Kentel, F. (2005). Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi?: Almanya-Türkleri ve Fransa Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- KLAUSEN, Jytte (2008). *İslamı Yeniden Düşünmek: Batı Avrupa'da Siyaset ve Din*. (çev. Mahmut Aydın) İstanbul : Liberte Yayınları.
- KÜLA, M. Naci (2001). *Kimlik ve Din*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- KYMLICKA, Will (1998) *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Libel Teorisi*, (çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MARTIKAINEN, Tuomas (2005). "Religion, Immigrants and Integration", *AMID Working Paper Series 43/2005*.
- MARTIN, Philip L. (1991). *Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa'ya Türk İşçi Göçü: Özellikle F. Alman Cumhuriyetine*, Ankara: Uluslararası Çalışma Bürosu.
- Open Society Institute Report, 2010. *Muslims in Eorupe A Report on 11 EU Cities*, 2010, Open Society Institute: London.
- PAREKH, Bhikhu (2002).*Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek:Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori*, (çev. B. Tanrıseven), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- PAULY, Robert J.(2004). *İslam in Europe: İntegration or Marginalization?*, Aldershot: Ashgate.
- PERŞEMBE, Erkan (2005). *Almanya'da Din ve Entegrasyon*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- RAMAZAN, Tark (2005). *Avrupalı Müslüman Olmak*, (çev. A. Meral), İstanbul: Anka Yayınları.
- Report, 2007. *Muslim Youth and Women in the West: Source of Concern or Source of Hope?*, 2007, Report of Conference Center for Dialogues: Islamic World-U.S. - The West, May 15-17 2007, New York University, 147-148).
- ROY, Olivier (2001). "Kimliğin Yeniden Oluşumu Neden Dinsel Tabanda Gerçekleşir", (çev: S.Peker), *Birikim*, Ekim , 2001, 91-95.

- SCHNAPPER, Dominique (2005). *Sosyoloji Düşüncesinde Öteki ile İlişki*, (çev: Ayşegül Sönmezay), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ŞEN, Faruk& GÜLER, A., (2009). *Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü Araştırma Özeti*, Essen: Tavak.
- SOMERSAN, Semra (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TOKSÖZ, Gülay (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TOURAİNE, Alain (2000). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, (çev: Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TURAN, Kadir (1992). *Almanya'da Türk Olmak: F. Almanya'da Yaşayan II. Kuşak Türkler'in Sosyalleşmesi ve Kültür Değişmesi*, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- tr.euronews.net. <http://tr.euronews.net/2010/10/04/almanya-birlesmeyi-kutladi/>
- www.csgb.gov.tr.(<http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/diyih.portal?page=ulkeler&id=almanya> 29.12.2010)
- www.cnnturk.com(<http://www.cnnturk.com/2010/dunya/12/28/almanyada.uc.yasindaki.cocuga.dil.testi/600941.0/index.html> 30.12.2010)
- www.cnnturk.com.<http://www.cnnturk.com/2010/dunya/08/31/sarrazinden.irkci.yorumlarla.dolu.kitap/588307.0/index.html>
- www.hurarsiv.hurriyet.com. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=16425100> 29.12.2010).
- www.onemlihaberler.(<http://www.onemlihaberler.com/haber/2726/en-gocmen-3-ulkeyiz.html> erişim:29.12.2010, 15.18).
- YALÇIN, Cemal, (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.